

Шипіцина Євгенія Сергіївна

аспірантка кафедри державного управління і місцевого самоврядування

Навчально-наукового інституту державного управління

НТУ «Дніпровська політехніка»

Shypitsyna Yevheniia

PhD Student of Department of Public Administration and Local Self-Government of the

Educational and Scientific Institute of Public Administration

Dnipro University of Technology

ORCID: 0000-0002-1240-8164

DOI: 10.25313/2617-572X-2025-4-10896

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ РЕФОРМ І ВИКЛИКІВ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

EVOLUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION IN UKRAINE: THE PATH OF REFORMS AND CHALLENGES OF THE INDEPENDENCE ERA

Анотація. Вступ. Стаття присвячена детальному аналізу еволюції загальної середньої освіти в Україні, розгляду ключових етапів її розвитку, основних реформ та викликів, що виникли на цьому шляху. Особливу увагу приділено питанням модернізації освітньої системи, запровадженню інноваційних підходів до навчання, а також адаптації освітнього процесу до соціально-економічних змін і викликів сьогодення. У роботі розглядаються основні законодавчі ініціативи та державні програми, спрямовані на вдосконалення системи загальної середньої освіти, зокрема реформу «Нова українська школа». Аналізуються як позитивні результати реалізованих змін, так і проблеми, що виникають у процесі їх впровадження, включаючи кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу навчальних закладів, цифровізацію освітнього середовища та забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

Мета. Метою дослідження є комплексний аналіз еволюції загальної середньої освіти в Україні, ключових реформ та викликів, що виникають у процесі її розвитку.

Матеріали і методи. У дослідженні використано комплексний підхід до аналізу еволюції загальної середньої освіти в Україні, її ключових реформ та викликів. Застосовано методи системного аналізу для виявлення основних тенденцій розвитку освітньої системи, а також порівняльний метод для оцінки реформ у контексті міжнародного досвіду.

Результати. Дослідження показало, що еволюція загальної середньої освіти в Україні супроводжується реформами, спрямованими на її модернізацію та адаптацію до сучасних викликів. Виявлено, що ключовими напрямками реформування є оновлення змісту освіти, впровадження інноваційних методів навчання та розвиток цифрових технологій у освітньому середовищі.

Висновки статті засвідчують, що загальна середня освіта в Україні є ключовим елементом безперервної освіти, що забезпечує базові знання, компетентності та всебічний розвиток особистості. Вона формує критичне мислення, соціальні навички та адаптивність до змін. Після здобуття незалежності система освіти зазнала реформ: оновлено навчальні програми, запроваджено нові стандарти, ухвалено закони. Освіта орієнтована на громадянську свідомість, полікультурність і розвиток особистості, підготовку молоді до активного суспільного життя й професійної реалізації.

Перспективи. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на глибший аналіз ефективності механізмів публічного управління в умовах кризових ситуацій, зокрема під час воєнного стану та в післявоєнний період. Перспективним напрямом є оцінка впливу децентралізації та автономії закладів освіти на якість навчального процесу, а також вивчення оптимальних моделей взаємодії між органами влади, освітніми установами та громадськістю.

Ключові слова: загальна середня освіта, освітні реформи, публічне управління, «Нова українська школа», децентралізація, рівний доступ до освіти, стабільність освітнього процесу.

Summary. Introduction. The article is devoted to a detailed analysis of the evolution of general secondary education in Ukraine, consideration of the key stages of its development, the main reforms and challenges that have arisen along the way. Particular attention is paid to the issues of modernization of the education system, the introduction of innovative approaches to learning, as well as the adaptation of the educational process to socio-economic changes and challenges of today. The paper examines the main legislative initiatives and state programs aimed at improving the general secondary education system, in particular the "New Ukrainian School" reform. Both the positive results of the implemented changes and the problems that arise in the process of their implementation are analyzed, including staffing, the material and technical base of educational institutions, the digitalization of the educational environment and ensuring equal access to quality education.

Purpose. The purpose of the study is a comprehensive analysis of the evolution of general secondary education in Ukraine, key reforms and challenges arising in the process of its development.

Materials and methods. The study used a comprehensive approach to the analysis of the evolution of general secondary education in Ukraine, its key reforms and challenges. Systems analysis methods were used to identify the main trends in the development of the education system, as well as a comparative method to assess the effectiveness of reforms in the context of international experience.

Results. The study showed that the evolution of general secondary education in Ukraine is accompanied by significant reforms aimed at its modernization and adaptation to modern challenges. It was found that the key areas of reform are the renewal of the content of education, the introduction of innovative teaching methods and the development of digital technologies in the educational environment.

The conclusions of the article show that general secondary education in Ukraine is a key element of continuous education, providing basic knowledge, competencies and comprehensive development of the personality. It forms critical thinking, social skills and adaptability to changes. After gaining independence, the education system underwent reforms: curricula were updated, new standards were introduced, laws were adopted. Education is focused on civic awareness, multiculturalism and personality development, preparing young people for active social life and professional realization.

Discussion. Further research can be aimed at a deeper analysis of the effectiveness of public administration mechanisms in crisis situations, in particular during martial law and in the post-war period. A promising direction is to assess the impact of decentralization and autonomy of educational institutions on the quality of the educational process, as well as to study optimal models of interaction between government bodies, educational institutions and the public.

Key words: general secondary education, educational reforms, public administration, "New Ukrainian School", decentralization, equal access to education, stability of the educational process.

Постановка проблеми. Освіта, у своєму найзагальнішому розумінні, є фундаментальною складовою розвитку людської цивілізації, що супроводжувала її на всіх етапах історичного становлення, змінюючись відповідно до соціокультурних, економічних та політичних умов. Вона виступає не лише інструментом передачі знань, навичок і цінностей від покоління до покоління, але й чинником формування особистості, суспільної свідомості та інтелектуального потенціалу нації. У сучасних умовах освіта набула статусу стратегічного ресурсу суспільного розвитку, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність держави у глобальному просторі. Держава відіграє ключову роль у регулюванні освітньої сфери, гарантуючи рівний доступ до знань, забезпечуючи стандартизацію навчальних програм та сприяючи інтеграції освітніх систем у міжнародний простір. Таким чином, освіта є не лише атрибутом людського розвитку, а й важливим інструментом суспільної стабільності та прогресу, що потребує постійної модернізації та адаптації до сучасних викликів.

Трансформація системи загальної середньої освіти в Україні є одним із ключових напрямів державної політики, оскільки рівень якості освітніх послуг безпосередньо корелює із соціально-економічним прогресом країни. Від часу проголошення незалежності національна система освіти зазнала сут-

тєвих реформаторських змін, що супроводжувалися як позитивними результатами, так і численними труднощами. Сучасні процеси модернізації, зокрема децентралізація освітнього управління, впровадження концепції «Нова українська школа» та гарантування рівного доступу до якісної освіти в умовах воєнного стану, зумовлюють підвищену актуальність ефективного публічного управління. Реформування загальної середньої освіти в Україні у період незалежності можна охарактеризувати як фазу глибокої трансформації, що знаменує перехід від авторитарної радянської освітньої моделі до демократичної, особистісно орієнтованої парадигми, яка відкриває нові перспективи розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення питання еволюції освіти засвідчило, що українські вчені більшою чи меншою мірою розглядають реформування змісту загальної середньої освіти в незалежній Україні, зокрема, шлях реформ освіти в Україні вивчали багато науковців, таких як Л. Березівська [1], Л. Гриневич [3], В. Кремень [2, 4, 5, 6], О. Локшина [8, 9, 10]. Зокрема Л. Березівська у монографії «Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.», висвітлює соціально-економічні, суспільно-політичні, педагогічні причини, процесуальні аспекти та змістовні складові реформування вітчизняної шкільної освіти на різних етапах її

розвитку у XX столітті. Щодо реформування загальної середньої освіти в перше десятиліття незалежної України автор зазначає, що «позитивною тенденцією освітніх реформ стало створення нормативної бази з урахуванням громадсько-педагогічної думки» [1]. Результатом співпраці Міністерства народної освіти УРСР та освітянської спільноти став Закон України «Про освіту», який визначив освіту пріоритетною сферою розвитку суспільства на засадах гуманізму, демократії та національної самосвідомості. У ньому закріплено ключові принципи: доступність, рівність умов, світськість, науковість, інтеграція з міжнародною освітою, гнучкість і безперервність навчання. Цей документ став першою національною освітньою стратегією незалежної України та зазнав змін у 1993–2003 рр.

Л. Гриневич у своїй статті «Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки» висловила думку, що публічне управління освітою у рамках реформи «Нова українська школа» має бути спрямоване на створення освітньої системи, що відповідає новим викликам, зокрема євроінтеграційним процесам та оборонній спроможності України. Реформа має бути орієнтована на забезпечення розвитку особистості через гуманістичні цінності, критичне мислення та активну громадянську позицію, а також на інтеграцію міжнародного досвіду в навчальний процес. Важливим аспектом є розуміння необхідності інвестицій в освіту та підтримки її реформування через державні субвенції [3].

Важливими для нашого дослідження є наукові праці академіка В. Кременя, в яких обґрунтовано чинники формування змісту освіти в контексті становлення державної незалежності [4]; значення «Білої книги», у якій особливу увагу було приділено питанням змісту загальної середньої освіти [2]; важливу роль учених НАПН України у розробленні законодавчих і нормативно-правових документів, які заклали основу для подальшого розвитку національної освіти [5]; суттєві зміни в змісті загальної середньої освіти в Україні впродовж першого десятиріччя державної незалежності [6].

О. Локшина у своїй статті «Трансформаційні процеси у шкільній освіті Європейського Союзу: роздуми для України» [10] акцентує увагу на трансформаціях в освіті ЄС, які охоплюють зміни в змісті освіти, підходах до його добору, методах навчання та оцінювання. Вона зазначає, що публічне управління освітою повинно адаптувати систему до нових суспільних і глобальних реалій, враховуючи потреби багатокультурного середовища, новітні ІКТ, автономію та децентралізацію управління. Автор підкреслює важливість інтеграції національних систем освіти з міжнародними стандартами та підтримки інноваційного розвитку суспільства через зміст освіти. У статті «Політика Європейського союзу у галузі освіти і навчання: цілі, пріоритети, ініціативи» ав-

тор зазначає, що освітня політика ЄС спрямована на побудову Європейського освітнього простору, що базується на інноваціях та системності. Вона підкреслює важливість стратегічних пріоритетів, які забезпечують ефективну трансформацію всіх рівнів освіти через синергію та застосування чітких індикаторів і моніторинг прогресу. Локшина також вбачає перспективу в дослідженні освітніх політик країн ЄС щодо розвитку різних рівнів освіти, орієнтуючись на спільні цілі та ініціативи [8]. В статті «Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр, як євроінтеграційний орієнтир для української освіти» зазначає, що ЄС реалізує цілісну стратегію співробітництва в галузі освіти, яка сприяє гармонізації національних освітніх систем країн-членів і спрямована на створення суспільства знань. Вона підкреслює важливість стратегічних пріоритетів, таких як мобільність, навички, кваліфікації, цифровізація, та зелений перехід, що забезпечують інтеграцію національних освітніх систем у Європейський освітній простір. О. Локшина також вважає перспективним дослідження можливостей адаптації стратегії європейського співробітництва до української освітньої системи, особливо в період відновлення після кризових періодів [9]. Разом з тим, незважаючи на велику кількість наукових праць, немає комплексного бачення реформування освіти та ролі державних органів під час кризових ситуацій.

Мета. Метою статті є комплексний аналіз еволюції загальної середньої освіти в Україні, ключових реформ та викликів, що виникають у процесі її розвитку.

Матеріали і методи. У дослідженні використано комплексний підхід до аналізу еволюції загальної середньої освіти в Україні, її ключових реформ та викликів. Застосовано методи системного аналізу для виявлення основних тенденцій розвитку освітньої системи, а також порівняльний метод для оцінки реформ у контексті міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Після набуття незалежності Україна отримала у спадок радянську модель загальної середньої освіти, яка характеризувалася централізованим управлінням, суворою ідеологічною орієнтацією та акцентом на стандартизовану систему навчання. Ключовими рисами цієї системи були: централізація, при якій всі рішення приймалися на рівні держави, а місцеві органи влади виконували лише організаційні функції; єдина навчальна програма, заснована на уніфікованих підручниках, затверджених Міністерством освіти СРСР; обов'язкове впровадження радянської ідеології, яка визначала зміст освіти відповідно до політичних настанов комуністичної партії; а також переважання теоретичних аспектів навчання при недостатньому розвитку практичних навичок та творчих здібностей учнів.

Перед Україною з 1991 року постала необхідність реформування освітньої системи з огляду на нові

соціально-політичні та економічні умови. Серед основних викликів були:

- економічна криза, що спричинила фінансовий спад і призвела до системного недофінансування освітньої галузі, що негативно відобразилося на матеріально-технічному забезпеченні навчальних закладів та оплаті праці педагогічних працівників;
- потреба у модернізації навчальних програм, яка включала відмову від радянської ідеологічної складової та впровадження нових дисциплін відповідно до європейських стандартів;
- децентралізація управління освітою, що полягала в переході від централізованої моделі до більш автономного управління навчальними закладами;
- зростання диспропорції в доступі до освіти, зокрема в сільських регіонах, де школи стикнулися з труднощами через брак ресурсів і кваліфікованих кадрів.

Виникла нагальна потреба трансформації освітньої системи, яка успадкувала низку недоліків радянської епохи. Однією з основних проблем була наявність застарілих методів викладання, що характеризувалися відсутністю інноваційних підходів та низькою інтеграцією інформаційних технологій. Така система не забезпечувала учням необхідні навички для ефективної адаптації в умовах сучасного технологічного розвитку.

Іншою важливою проблемою була формальність оцінювання знань, яка вимагала перегляду підходів до контролю результатів навчання. Це стало одним з основних чинників для впровадження об'єктивної системи оцінювання, що врешті-решт призвело до запровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), яке мало на меті підвищити прозорість та справедливості оцінки учнівських досягнень.

Суттєвою перешкодою для розвитку освітньої системи була обмежена автономія шкіл. Навчальні заклади не мали можливості самостійно розробляти освітні програми чи ефективно розподіляти ресурси, що значною мірою обмежувало їхню здатність адаптуватися до нових реалій.

Окрім того, існувала невідповідність між змістом освіти та вимогами ринку праці. Випускники шкіл не завжди отримували знання і навички, що були необхідні для успішної кар'єри в умовах ринкової економіки, що вимагала нових підходів до формування освітніх стандартів.

Ці виклики визначили основні напрямки реформ, які почалися в 1990-х роках і тривають до сьогодні, спрямовані на адаптацію освітньої системи до вимог сучасного суспільства і ринку праці. «У 1990-ті рр. та особливо із середини 1-го десятиліття 2000-х рр. у загальній середній освіті України спостерігалось зниження як кількісних, так і якісних показників. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів скоротилася з 21 825 у 1990 р. до 19 294 у 2013/14 н.р. Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах за цей час зменшилася з 7,131 млн. до

4,203 млн. (на 42%). Водночас кількість учителів зменшилась на 6% (з 537 тис. до 508 тис.), що спровокувало диспропорцію у співвідношенні учень-учитель, особливо в сільській місцевості та призвело до зростання неефективності фінансування середньої освіти. У 2013/14 н.р. у 6827 міських загальноосвітніх навчальних закладах навчалося 2,915 млн. учнів (у середньому 427 на одну школу), а в сільських школах (12 467 загальноосвітніх навчальних закладів) — 1,288 млн. учнів (у середньому 103 на одну школу). 2013/14 н.р. співвідношення учитель-учень у міських загальноосвітніх навчальних закладах становило 1:11, а на селі — 1:6. 2014/15 н.р. це співвідношення загалом по Україні було 1:8.» [17].

Першим значущим етапом реформування освітньої системи України стало прийняття Закону України «Про освіту» [12] у 1991 році, який заклав юридичні основи для розвитку національної освітньої системи. Цей нормативно-правовий акт став основою для впровадження низки значних змін у сфері освіти. Однією з основних новацій стало визнання освіти як пріоритетної сфери державної політики, що підкреслює її роль як важливого інструменту для розвитку держави. Крім того, було введено принцип демократизації, що передбачав перехід від централізованої моделі до надання більшої автономії навчальним закладам, дозволяючи їм самостійно визначати стратегії та організаційні підходи до навчального процесу.

Закон також встановлював гарантії доступності освіти, закріплюючи право громадян на безкоштовне здобуття середньої освіти, що стало важливою складовою рівних можливостей для учнів усіх категорій. Окрім того, цей закон дозволяв створення навчальних закладів різних форм власності, що сприяло розвитку приватних та альтернативних шкіл поряд з державними. З точки зору публічного управління, ухвалення цього закону стало відправною точкою для формування нової моделі управління освітою, орієнтованої на поступову децентралізацію та передачу більше повноважень місцевим органам влади, що забезпечувало більш ефективну реакцію на потреби місцевих громад.

У 1999 році було прийнято рішення про перехід на 12-річну форму навчання, що мало на меті адаптувати українську освітню систему до європейських стандартів. Основними аргументами для впровадження цієї реформи були: узгодження з міжнародними освітніми вимогами, зокрема у контексті інтеграційних процесів України; надання учням додаткового часу для профільного навчання у старших класах, що дозволяло краще підготувати їх до подальшої освіти або професійної діяльності; підвищення якості підготовки випускників. Проте, з точки зору управлінських змін, ця реформа потребувала суттєвих коригувань у законодавчій, фінансовій та організаційній сферах. В результаті фінансових труднощів та громадського опору реформа не була реалізована в повному обсязі, і в 2010 році її тимчасово скасували.

У той самий період, у 1990-х роках, в Україні активно розвивалися альтернативні форми навчання. Одним із таких нововведень стали приватні школи, які стали конкурентами для державних навчальних закладів, сприяючи покращенню якості освіти. Крім того, було законодавчо впроваджено домашнє навчання та екстернат, що дало можливість для індивідуалізації освітнього процесу та дозволило учням обирати власний темп навчання. Паралельно виникли авторські та експериментальні школи, які започаткували новаторські методи навчання, орієнтовані на розвиток творчих здібностей учнів та особистісно-орієнтоване навчання. З точки зору управління освітою ці зміни стали свідченням поступового переходу від централізованої освітньої системи до більш адаптивної та гнучкої моделі, яка враховувала потреби різних соціальних груп.

Перший етап реформування освітньої системи України після здобуття незалежності став фундаментом для подальших перетворень. Цей етап відзначався поступовим відходом від радянської моделі, розширенням повноважень навчальних закладів та запровадженням значущих нормативних змін. Однак через економічні труднощі та відсутність достатнього досвіду в управлінні реформами багато з ініціатив залишалися неповністю реалізованими або частково впровадженими.

Ключовим нормативним актом цього періоду став Закон України «Про загальну середню освіту» [11], ухвалений у 1999 році, який окреслив основні засади структури, змісту та організації середньої освіти в Україні. Основні положення цього закону, що були реалізовані в 2000-х роках, включають:

- запровадження трирівневої структури освіти, що передбачала: початкову освіту (1–4 класи); базову середню освіту (5–9 класи); профільну старшу освіту (10–12 класи, згодом скорочено до 11 класів).
- посилення ролі державного стандарту освіти, що визначав основні вимоги до змісту навчання, що сприяло стандартизації освітнього процесу.
- встановлення правових основ для впровадження профільного навчання в старших класах, що дозволило адаптувати навчальні програми до професійних орієнтацій учнів.
- розширення автономії навчальних закладів, що надало їм більше можливостей для розробки власних навчальних програм, використання альтернативних підручників та методик викладання.

Імплементация цього закону сприяла підвищенню якості освітнього процесу та наближенню української системи середньої освіти до європейських стандартів.

Однією з реформ в освітній системі України стала введення зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), яке з 2008 року стало обов'язковою умовою для вступу до вищих навчальних закладів. Метою цієї реформи було: забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти через усунення корупційних ризиків,

пов'язаних із організацією вступних іспитів; об'єктивне оцінювання рівня знань випускників через застосування єдиних стандартів тестування, що забезпечувало прозорість відбору абітурієнтів; оптимізація управлінських процесів у сфері освіти через перехід до стандартизованої системи контролю знань, що дозволяло централізовано оцінювати ефективність навчальних програм. З погляду публічного управління, впровадження ЗНО стало важливим етапом у створенні прозорої та справедливої системи вступу до вищих навчальних закладів, що відповідала європейським стандартам та міжнародним практикам.

У цей період особлива увага приділялася розвитку профільного навчання та стандартизації освітнього процесу. Профільне навчання, яке було запроваджене в 2003 році, дозволило старшокласникам обирати напрями навчання в залежності від їхніх інтересів та майбутньої професії (гуманітарний, природничий, технологічний напрямки тощо). У 2011 році було введено державні стандарти середньої освіти, що вперше визначили основні компетентності, які учні повинні засвоїти, що відповідало європейським вимогам. Також відбулася модернізація навчальних програм, зокрема перегляд змісту освіти з акцентом на компетентнісний підхід, інтеграцію інформаційних технологій та розвиток критичного мислення. Період 2001–2013 років став визначальним для інтеграції української освіти в європейський освітній простір. Впровадження ЗНО, профільного навчання та нових освітніх стандартів сприяло підвищенню якості освіти, забезпеченню рівного доступу до вищої освіти та наближенню управлінських процесів до міжнародних стандартів.

Однією з найзначніших реформ у системі загальної середньої освіти стала Концепція «Нова українська школа» (НУШ), затверджена в 2017 році [15]. Основними цілями цієї реформи були: перехід до компетентнісного підходу в навчанні, що акцентує увагу на розвитку навичок, необхідних у ХХІ столітті, зокрема критичного мислення, комунікації та творчості; зміна структури середньої освіти шляхом введення трирівневої моделі (початкова освіта — 4 роки, базова середня — 5 років, профільна — 3 роки); оновлення методик викладання з упровадженням інтерактивних підходів, проектного навчання та міждисциплінарних зв'язків; змінення змісту освіти через розвантаження навчальних програм, інтеграцію окремих предметів та орієнтацію на актуальні світові тенденції; а також удосконалення підготовки вчителів, включаючи підвищення кваліфікації педагогів, надання їм більшої автономії у виборі методик та запровадження сертифікації. Реформа НУШ стала важливим етапом у модернізації освітньої системи, наближаючи її до європейських стандартів. З публічного управлінського аспекту реформа вимагала впровадження комплексних змін у фінансуванні, адміністративному управлінні та методах оцінювання навчальних досягнень.

У контексті загальної децентралізації в Україні значні зміни відбулися і в управлінні освітою [16]. Передача управлінських функцій на місцевий рівень дозволила громадам отримати більше повноважень у фінансуванні та організації навчального процесу. Школам було надано більше автономії, зокрема директори закладів освіти отримали можливість самостійно розподіляти ресурси, обирати програми та методики викладання. Запровадження опорних шкіл дозволило підвищити якість освіти в сільських регіонах, а створення освітньої субвенції як основного джерела фінансування забезпечило прозорість фінансових механізмів. Децентралізація стала важливим кроком на шляху створення ефективної системи публічного управління освітою, хоча й спричинила нерівномірність фінансових можливостей серед громад, що залишає цей аспект актуальним викликом.

Період після 2014 року став етапом глибоких змін у сфері загальної середньої освіти. Реформа НУШ окреслила стратегічні напрями розвитку освітньої системи, а децентралізація надала нові можливості для місцевого самоврядування. Водночас війна змусила освітню систему оперативно адаптуватися до нових умов. Попри численні виклики, реформи продовжуються, і основним завданням залишається забезпечення якості та доступності освіти в умовах нестабільності.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році система освіти України стикнулася з низкою безпрецедентних викликів. Зокрема, був здійснений масовий перехід на дистанційну форму навчання через бойові дії та руйнування навчальних закладів, що значно загостило проблеми цифрової нерівності та психоемоційного навантаження на учнів і педагогів. Однією з ключових проблем стало забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, що вимагало організації укриттів у школах і адаптації навчального процесу до умов надзвичайної ситуації. Особливо важливою стала проблема освіти для дітей-переселенців, оскільки необхідно було інтегрувати українських школярів до освітніх систем інших країн та забезпечити підтримку освіти для внутрішньо переміщених осіб. Відновлення зруйнованої інфраструктури стало пріоритетним завданням, що включало як державні, так і міжнародні програми, спрямовані на реконструкцію навчальних закладів у постраждалих регіонах.

Цифрові технології радикально змінюють підходи до навчання, серед основних тенденцій назвемо: штучний інтелект та адаптивне навчання. Впровадження таких технологій потребує інвестицій, підготовки педагогів і доступу до якісного інтернету.

Реформи також акцентують увагу на інклюзивній освіті, зокрема: адаптація програм для різних форм сприйняття; фізична доступність закладів освіти; підготовка педагогів до роботи в інклюзивному середовищі.

Інтеграція України в європейську освітню систему включає гармонізацію освітніх стандартів та участь у міжнародних програмах (Erasmus+, Horizon Europe).

Отже, еволюція загальної середньої освіти в Україні відбувалася через кілька ключових етапів:

1. 1991–2000 рр. — становлення незалежної освітньої політики, ухвалення Закону України «Про освіту» [12], Закону України «Про загальну середню освіту» [11], спроби модернізації навчального процесу.

2. 2001–2013 рр. — впровадження ЗНО, розвиток профільного навчання, спроби гармонізації освітніх стандартів із європейськими вимогами.

3. 2014 — сьогодні — впровадження реформи «Нова українська школа» [15], децентралізація управління освітою [16], ухвалення Закону України «Про освіту» [13], Закону України «Про повну загальну середню освіту» [14], виклики воєнного стану.

Кожен етап супроводжувався спробами підвищити якість освіти, однак їх ефективність залежала від політичної стабільності, фінансування та рівня управлінської компетентності.

Висновки. Загальна середня освіта є ключовим елементом системи безперервної освіти в Україні, що має значний вплив на формування не лише професійних і інтелектуальних компетенцій, але й на всебічний розвиток особистості. Вона створює базу для подальшого навчання, інтеграції молоді в суспільство та її соціалізації, дозволяючи учням ефективно адаптуватися до швидко змінюваних умов навколишнього середовища. Цей рівень освіти сприяє розвитку таких важливих якостей, як критичне мислення, здатність самостійно вирішувати проблеми, а також формує вміння відповідати вимогам сучасного суспільства, науки, виробництва і культури. Завдяки загальній середній освіті учні не лише здобувають фундаментальні знання, але й розвивають навички, які дозволяють їм активно брати участь у соціальному житті, реалізовувати свій творчий потенціал та ефективно функціонувати в сучасному світі.

Історично система загальної середньої освіти в Україні розвивалася в межах освітніх традицій, започаткованих у період СРСР, де було створено чітко структуровану систему навчальних закладів та освітніх програм, що базувалися на централізованому управлінні та стандартизованих підходах. Відтак, Україна успадкувала від радянського періоду не лише добре розвинену інфраструктуру, а й специфічні методи викладання, що відповідали педагогічним стандартам того часу. Одним із важливих елементів цієї системи були різноманітні навчальні заклади, такі як гімназії, спеціалізовані технікуми, школи з посиленою фізкультурною підготовкою, а також інші типи навчальних закладів, що відповідали вимогам суспільства та ідеології радянського періоду. Проте, після проголошення незалежності України, постала необхідність перегляду освітньої політики та адаптації

освітньої системи до нових реалій, що супроводжували перехід до демократичного та незалежного суспільства.

Після 1991 року Україна успадкувала освітню систему з розвиненою інфраструктурою, однак вона вимагала значної модернізації та адаптації до нових умов, зокрема для того, щоб відповідати вимогам демократичного суспільства. Реформи в освіті почалися з адаптації навчальних програм, змін в управлінні освітою та впровадження нових освітніх стандартів. Одним із найважливіших етапів цього процесу стало прийняття основних законодавчих актів, таких як Закон України «Про освіту» 1991 року [12] та Закон України «Про загальну середню освіту» 1999 року [11], Закон України «Про освіту» 2017 року [13] та Закон України «Про повну загальну середню освіту» 2020 року [14]. Усі ці документи стали основою для формування нової освітньої політики, спрямованої на створення більш ефективної і сучасної системи освіти, що задовольняла потреби громадян незалежної України. Крім того, було розроблено цілу низку національних стратегій і програм, спрямованих на реформування та модернізацію освітньої сфери, що відповідало вимогам часу та розвитку суспільства.

Згідно з новим Законом України «Про повну загальну середню освіту» [14], система загальної середньої освіти в Україні орієнтована на забезпечення здобуття базових компетентностей і знань, необхід-

них для всебічного розвитку особистості. Одним із головних завдань цієї системи є забезпечення всебічного розвитку учня, який має бути досягнутий через навчання і виховання, що базуються на принципах науковості, полікультурності та світського характеру освіти. Важливим аспектом є формування громадянської свідомості, взаємоповаги між народами та націями, що є основою стабільності в сучасному глобалізованому світі. Закон чітко визначає, що освіта має бути спрямована на виховання громадян, які поважають Конституцію України, її державні символи, зберігають та поширюють рідну мову, а також активно беруть участь у суспільному житті, реалізуючи свої права та обов'язки.

Наслідком здобуття повної загальної середньої освіти є не тільки інтелектуальний розвиток особистості, але й її фізичне та соціальне становлення. Це процес підготовки молодшої людини до активного, відповідального і свідомого життя в сучасному суспільстві, що включає інтеграцію в професійну сферу, а також розвиток важливих особистісних якостей, таких як здатність до самоосвіти, критичне мислення, емоційна зрілість і соціальна відповідальність. Отже, загальна середня освіта є основою для формування гармонійно розвинутої особистості, здатної до адаптації та ефективного функціонування в умовах постійних змін сучасного світу.

Література

1. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у XX столітті крізь призму джерелознавства: наук.-допом. бібліогр. покажч. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 251 с.
2. Василь Кремень: «Біла книга національної освіти України — перший крок до започаткування традиції періодичного моніторингу, прогнозування тенденцій і проектування практичних заходів у контексті реформування вітчизняної сфери освіти»: інтерв'ю для «РІШ» / підгот. А. Пугач. *Рідна школа*. 2009. № 11. С. 3–6
3. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 98–111
4. Кремень В. Г. Зміст освіти й дидактична стратегія. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми перспективи). Київ : Грамота, 2003. С. 47–58.
5. Кремень В. Г. Зasadничі положення державної освітянської політики. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2000. № 1. С. 6–10.
6. Концепція державного стандарту загальної середньої освіти в Україні. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1996. № 17/18. С. 2–11.
7. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 26.02.2025).
8. Локшина О. Політика Європейського союзу у галузі освіти і навчання: цілі, пріоритети, ініціативи. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 4. С. 5–17
9. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр., як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 5–17
10. Локшина О. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу: роздуми для України. *Рідна школа*. 2015. № 1–2. С. 13–18
11. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
12. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
13. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 26.02.2025).

14. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
15. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (дата звернення: 26.02.2025).
16. Реформа децентралізації. *Кабінет міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizatsiyi> (дата звернення: 26.02.2025).
17. Удод О.А. Середня освіта в Україні. Загальна середня освіта в Україні (1991–2020). Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2021. 773 с.

References

1. Berezivska, L. D. (2019). Reformuvannya zahalnoi serednoi osvity v Ukraini u KhKh stolitti kriz pryzmu dzhere-loznavstva [Reforming general secondary education in Ukraine in the 20th century through the prism of source studies]: nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch. Vinnytsia: TOV "TVORY", 251 s. [in Ukrainian].
2. Kremen, V. (2009). "Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy — pershyi krok do zapochatkuvannya tradytsii peri-odychnoho monitorynhu, prohnozuvannya tendentsii i proektuvannya praktychnykh zakhodiv u konteksti reformuvannya vitchyznianoї sfery osvity" [The White Paper on National Education of Ukraine is the first step towards establishing a tra-dition of periodic monitoring, forecasting trends and designing practical measures in the context of reforming the domestic education sector]: interv'iu dlia "RSh" / pidhot. A. Puhach. *Ridna shkola*. 11. 3–6 [in Ukrainian].
3. Hrynevych, L. (2022). Kontseptualni idei reformy "Nova ukrainska shkola" u svitli ukrainskoї pedahohichnoї dumky [Conceptual ideas of the "New Ukrainian School" reform in the light of Ukrainian pedagogical thought]. *Ukrainskyi peda-hohichnyi zhurnal*. 4, 98–111 [in Ukrainian].
4. Kremen, V. H. (2003). Zmist osvity y dydaktychna stratehiia. Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii (Fakty, roz-dumy perspektyvy) [Educational content and didactic strategy. Education and science in Ukraine: ways of modernization (Facts, reflections, prospects)]. Kyiv: Hramota. 47–58. [in Ukrainian].
5. Kremen, V. H. (2000). Zasadnychi polozhennia derzhavnoi osvitiianskoї polityky [Fundamental provisions of state educational policy]. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii*. 1, 6–10 [in Ukrainian].
6. Kontseptsii derzhavnoho standartu zahalnoi serednoi osvity v Ukraini [The concept of the state standard of general secondary education in Ukraine]. Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy. 1996, 17/18, 2–11 [in Ukrainian].
7. Kontseptsii "Nova ukrainska shkola" [The concept of "New Ukrainian School"]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
8. Lokshyna, O. (2024). Polityka Yevropeiskoho soiuzu u haluzi osvity i navchannia: tsili, priorytety, initsiatyvy [Euro-pean Union policy in the field of education and training: goals, priorities, initiatives]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 4, 5–17 [in Ukrainian].
9. Lokshina O. (2022). Strategy for European Cooperation in Education and Training 2021–2030 as a European Inte-gration Guideline for Ukrainian Education. *Ukrainian Pedagogical Journal*. 4, 5–17 [in Ukrainian].
10. Lokshyna, O. (2015). Transformatsiini protsesy u shkilnii osviti krain Yevropeiskoho Soiuzu: roz-dumy dlia Ukrainy [Transformational processes in school education in the European Union countries: reflections for Ukraine]. *Ridna shkola*. 1–2. 13–18 [in Ukrainian].
11. Pro zahalnu seredniu osvitu [About general secondary education]: Zakon Ukrainy vid 13 travnia 1999 roku № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> [in Ukrainian].
12. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 23 travnia 1991 roku № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> [in Ukrainian].
13. Pro osvitu. [About education]: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
14. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2020 roku № 463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
15. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannya zahalnoi serednoi osvity "Nova ukrainska shkola" na period do 2029 roku [On approval of the Concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period until 2029]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.12.2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> [in Ukrainian].
16. Reforma detsentralizatsii [Decentralization reform]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizatsiyi> [in Ukrainian].
17. Udod, O. A. (2021). Serednia osvita v Ukraini. Zahalna serednia osvita v Ukraini (1991–2020) [Secondary education in Ukraine. General secondary education in Ukraine (1991–2020)]. Entsiklopediia istorii Ukrainy: Dodatkovyi tom. Kn. 1: A–Ia. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: V-vo "Naukova dumka", 773 [in Ukrainian].